

АКОМОДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ ДО УМОВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Куць О. І., к.е.н.,
заступник директора з науково-інноваційної та інформаційної діяльності,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна
ORCID 0000-0002-2855-0659

<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-14-26>

Предмет дослідження – економічна політика та механізми регулювання розвитку вітчизняної продовольчої системи в умовах глобалізації та надзвичайної ситуації. **Мета дослідження** – обґрунтувати зміни та пропозиції стосовно акомодатії основних засад державної аграрної політики для стійкого функціонування та розвитку в умовах надзвичайної ситуації. **Застосовано методи:** теоретичного пізнання, монографічний, систематизації та класифікації, абстрактно-логічний. **Результати дослідження.** Ефективне функціонування продовольчих систем на всіх рівнях передбачає вирішення глобальної проблеми забезпечення населення планети продовольством. При цьому національна продовольча система повинна оперативного реагувати на світові зміни та виклики, і невідкладно враховувати умови надзвичайної ситуації з метою недопущення зростання недоїдання, погіршення якості та безпечності продовольства. Національна продовольча система та її складові відіграють провідну роль у стабільному соціально-економічному становленні України. Для розвитку продовольчої системи в умовах надзвичайної ситуації, важливо розуміти, які економічні, фінансові, правові, організаційні і соціальні механізми буде використовувати держава для стабільного забезпечення населення якісним продовольством. Діючи інституціональні умови та інструменти реалізації державної аграрної політики, необхідно переглянути з огляду на надзвичайну ситуацію пов'язану з пандемією COVID-19. **Сфера застосування результатів дослідження.** Розраховано на практичне застосування основних наукових положень й пропозицій дослідження при підготовці законодавчих та нормативно-правових актів стосовно формування державної аграрної політики з метою забезпечення ефективного функціонування вітчизняної продовольчої системи на усіх рівнях та стабільного соціально-економічного становища в Україні. Зокрема, включає заходи економічної політики та механізмів регулювання господарської діяльності, удосконалення адміністративних процедур і ринкової інфраструктури, збільшення обсягів заготівлі та переробки сільськогосподарської сировини, кращого контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів, спрощення їх виходу на ринок, забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча система, аграрна політика, продовольство, надзвичайна ситуація, COVID-19, безпечність і якість харчових продуктів, агропромисловий комплекс, сільське господарство, харчова індустрія

ACCOMMODATION OF ECONOMIC POLICY AND MECHANISMS OF REGULATION
OF DEVELOPMENT OF FOOD SYSTEMS TO THE CONDITIONS OF EMERGENCY
SITUATION

*Kuts Oleksandr, PhD,
Deputy Director for Scientific, Innovative and Information activities
Institute of Food Resources
of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID 0000-0002-2855-0659*

<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-14-26>

The subject of research - economic policy and mechanisms for regulating the development of the domestic food system in the context of globalization and emergency situation. The purpose of the study is to substantiate changes and proposals for the accommodation of the basic principles of state agricultural policy for sustainable operation and development in an emergency. Methods used: theoretical cognition, monographic, systematization and classification, abstract-logical. Results of the research. The effective functioning of food systems at all levels involves solving the global problem of providing the world's population with food. At the same time, the national food system must respond quickly to global changes and challenges, and immediately take into account the conditions of the emergency situation in order to prevent the growth of malnutrition, deterioration of food quality and safety. The national food system and its components play a leading role in the stable socio-economic development of Ukraine. To develop the food system in an emergency, it is important to understand what economic, financial, legal, organizational and social mechanisms the state will use to provide the population with quality food. The current institutional conditions and instruments for implementing the state agricultural policy need to be reviewed in the light of the emergency situation related to the COVID-19 pandemic. Scope of research results. It is designed for the practical application of the main scientific provisions and research proposals in the preparation of laws and regulations on the formation of state agricultural policy to ensure the effective functioning of the domestic food system at all levels and a stable socio-economic situation in Ukraine. In particular, it includes measures of economic policy and mechanisms for regulating economic activity, improving administrative procedures and market infrastructure, increasing the volume of procurement and processing of agricultural raw materials, better control over food safety and quality, simplifying their market entry, food security.

Key words: food system, agricultural policy, food, emergency, COVID-19, food safety and quality, agro-industrial complex, agriculture, food industry

Постановка проблеми. Економічна політика та механізми регулювання розвитку продовольчої системи України формувалися у процесі становлення незалежної держави та змінювалися відповідно до вимог Світової організації торгівлі та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Інституціональні умови та інструменти реалізації державної аграрної політики удосконалювалися з огляду на процеси глобалізації та дозволили створити продовольчу систему України, яка стала однією із впливових на міжнародному ринку інституцій, що робить свій важливий вклад у вирішення глобальної продовольчої проблеми.

Пандемія COVID-19 спричинила руйнівні наслідки для світової економіки, які особливо відчутні у секторі постачання продовольства, як в межах країн, так і у світі загалом. Змінюється структура споживання та інфраструктура забезпечення продовольством, чиняться згубні наслідки на якість та безпечність продовольства, що обумовлює реальні загрози забезпечення продовольчої безпеки.

Надзвичайна ситуація вимагає невідкладних економічних заходів як для забезпечення безперебійного функціонування продовольчих системи, так і їх трансформації для ефективної роботи і розвитку в умовах посткризової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку та взаємодії складових продовольчої системи, формування державної аграрної політики держави на різних етапах досліджували Я. Гадзало, Ю. Лупенко, П. Саблук, М. Сичевський, А. Діброва, Л. Дейнеко, О. Коваленко, Ю. Лузан, Т. Мостенська, О. Шпичак, А. Юзефович та багато інших вітчизняних вчених.

Традиційно організаційно-економічний механізм продовольчої системи включає в себе всю сукупність інституційних, правових, економічних, фінансово-кредитних важелів та чинників, які забезпечують зростання обсягів виробництва продовольства і продовольчу безпеку, ефективне використання природних та виробничих ресурсів, підготовку кадрів, інноваційний розвиток, формування культури споживання й уявлень про здорове харчування, захист навколишнього середовища, безпечність та якість харчових продуктів. Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. Надійність забезпечення продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні харчовими продуктами, так і в наявності коштів для їхнього імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення у разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства.

Світова організація торгівлі (СОТ), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) разом із багатьма іншими міжнародними інституціями розробляють заходи, що впливають на розвиток глобальної продовольчої системи, визначаючи принципи та актуальні завдання у сфері виробництва продовольства, встановлюючи правила обміну на глобальному ринку продовольства, регулюючи споживання задля пом'якшення глобальних проблем.

Глобальні проблеми продовольчої безпеки в умовах пандемії COVID-19 значно активізували необхідність досліджень щодо мінімізації негативного впливу надзвичайної ситуації на функціонування продовольчих систем.

При цьому, вирішальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та подоланні впливу надзвичайної ситуації, відіграють національні уряди, які повинні сфокусуватися на акомодатії економічної політики та механізмів регулювання розвитку продовольчих систем до умов надзвичайної ситуації щоби мінімізувати непередбачувані наслідки в нових умовах.

Мета дослідження – обґрунтувати пропозиції для удосконалення економічної політики щодо стійкого функціонування національної продовольчої системи в умовах пандемії COVID-19 враховуючи світові тренди розвитку та рекомендації міжнародних організацій.

Виклад основних результатів дослідження. Національна продовольча система потребує налагодження взаємовигідних зв'язків між різними учасниками – сільгоспвиробниками, переробниками, рестораторами, споживачами тощо. Саме на національному рівні вирішуються питання вдосконалення функціонування внутрішнього та регіональних ринків продовольства, забезпечення доступу національним виробникам до міжнародних ринків, формування політики у сфері підвищення безпеки продовольства, що охоплює всі етапи продовольчого ланцюжка та всіх задіяних осіб задля забезпечення відповідності харчових продуктів науково обґрунтованим міжнародним стандартам, а також заохочення споживання продуктів, особливо місцевого виробництва, які дають змогу диверсифікувати та збалансувати потреби харчування. Локальні продовольчі системи (від місцевого до регіонального рівня) характеризуються наявністю прямих відносин між виробниками та споживачами продовольства або намагаються забезпечити найкоротшу відстань між ними. Ця близькість сприяє формуванню більш міцних зв'язків між різними

зацікавленими сторонами системи від виробництва сировини до споживання готової продукції. Локальні продовольчі системи, як правило, зорієнтовані на продовольче забезпечення максимально за рахунок місцевих ресурсів, мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище, підтримку місцевої економіки. Отже, розуміння процесів, пов'язаних із виробництвом, обміном, розподілом та споживанням як єдиної цілісної системи з великою мережею зв'язків, що виникають по всьому ланцюжку виробництва та споживання продовольства, є важливим задля постановки та ефективного вирішення завдань аграрної політики, забезпечення продовольчої безпеки, в їхній узгодженості з соціальною, екологічною, зовнішньоторговельною й іншою політикою держави, а знання особливостей функціонування продовольчих систем різного рівня є основою для обґрунтованого розподілу компетенцій і повноважень між різними гілками та органами влади різного рівня у розв'язанні широкого кола проблем, пов'язаних із функціонуванням продовольчої системи. [1]

Продовольча безпека відтворює систему різних чинників, а саме кількісних та якісних показників наявності власних ресурсів, використання альтернативних джерел отримання ресурсів, рівень їхнього споживання тощо, які можна виокремити у три головні сутнісні аспекти: політичний, економічний та соціальний (табл.1) [2].

Таблиця 1

Сутнісні аспекти формування продовольчої безпеки

Аспекти	Суть
Політичний	характеризує здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний міжнародний імідж як конкурентної на аграрних зовнішніх ринках країни, забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних харчових продуктів відповідно до прийнятих міжнародних стандартів та норм;
Економічний	характеризує здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агроекономічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність, достатню незалежність від зовнішніх ринків;
Соціальний	визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці, її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

З огляду на вказані сутнісні аспекти, продовольчу систему важливо розглядати як організаційно впорядковану економічними, політичними, соціальними та умовами навколишнього природного середовища взаємодію суб'єктів сільського господарства, промисловості і торгівлі, спрямовану на забезпечення потреб населення у харчових продуктах. [3]

Сучасні продовольчі системи розвинених країн функціонують на основі високоефективного агропромислового виробництва та органічного поєднання ринкового механізму з державним регулюванням, що спрямовується на підтримку стабільності продовольчої системи та забезпечення продовольчої безпеки. Важливими заходами формування ефективної продовольчої системи в умовах глобалізації є: підвищення продуктивності праці, зростання обсягів переробки сільськогосподарської сировини, розвиток та підвищення ефективності використання інфраструктури зберігання і транспортування продукції, розвиток оптової та роздрібної торгівлі, навчання і якісне інформаційне забезпечення всіх суб'єктів ринку, дерегуляція господарської діяльності та

удосконалення механізмів державної підтримки. [4]

Урбанізація, збільшення чисельності населення та зростання доходів зумовлюють великий попит на продукти харчування в той час, коли сільське господарство стикається з обмеженими природними ресурсами та зміною клімату. Зростання споживання білка тваринного походження вимагатиме значного збільшення виробництва продукції тваринництва та більш інтенсивного використання ресурсів. Продовольчі системи повинні більш продуктивними та диверсифікованими. Дослідження продовольчих систем та те, як вони змінюють як сільську, так і міську економіку, взаємозв'язок між містом і сільським господарством, може допомогти зрозуміти, як забезпечити всеохоплюючу трансформацію сільської місцевості, для розвитку та процвітання. [5].

Звичайні підходи до розвитку сільського господарства вимагають збільшення капіталомісткого промислового господарства для підвищення світової продуктивності, проти чого виступають багато критиків глобалізації економіки, оскільки така модель спричиняє руйнівні втрати земельних ресурсів та завдає шкоди життєдіяльності сільської місцевості. Однак критичні дослідження розвитку та глобалізації проливають світло на необхідність ефективного регулювання та визначення ключових аспектів і напрямків політики [6].

Формуючи економічну політику, для покращення позицій України в рейтингу глобальної продовольчої безпеки, необхідно зосередити увагу на створенні ефективної системи державного регулювання ринку продовольства, яка б включала розробку та впровадження моніторингу харчування населення, встановлення прозорого механізму надання державних гарантій безпечності та якості харчових продуктів, а також імплементацію вітчизняного законодавства відповідно до європейської практики [7].

Поряд з цим, важливо враховувати значення харчової індустрії як для забезпечення продовольчої безпеки так і для подолання сировинно-експортної орієнтації агропромислового комплексу, що потребує поглибленого дослідження та підготовки пропозицій змін і доповнень до законодавства з метою збільшення частки переробленої продукції у загальному обсязі виробництва та експорту для реалізації потенціалу національної продовольчої системи та забезпечення конкурентоспроможності країни. [8].

Відповідно до плану досліджень Інституту продовольчих ресурсів НААН по темі «Теоретичні та методологічні засади економічної політики та механізмів регулювання розвитку харчової промисловості в умовах глобальних викликів» (42.00.06.03 Ф) досліджено еволюцію суспільних потреб в сировинних та продовольчих ресурсах [9]. Аргументовано, що харчова промисловість, в межах купівельної спроможності населення, забезпечує потреби населення у харчовій продукції. При цьому обсяг спожитих харчових продуктів обмежений низьким рівнем доходів населення і знаходиться значно нижче від рекомендованих норм: м'яса – на 36%; молока – на 45%; риби – на 52%, фруктів – на 45%. При цьому, наповнення споживчого кошика українців є меншим від фактичних потреб населення та значно відстає від аналогічних наборів харчових продуктів країн ЄС та США. Зокрема, в споживчих кошиках Німеччини та Польщі закладене більше ніж в Україні споживання макаронних виробів, круп, муки, м'ясних виробів, риби. Навіть обсяг споживання сала в українському кошику закладено меншим ніж у інших країнах більше як в 3 рази. Натомість в Україні споживається більше ніж в інших країнах – хліба та олії. Виявлено, що методика формування споживчого кошика України потребує значного вдосконалення, а його вміст – потребує періодичного оновлення. Відповідно до українського законодавства, вміст кошика має переглядатися не рідше одного разу на п'ять років, однак його 16 років, починаючи з 2000 р., не змінювали, а ті зміни, що внесли 2016 року, є настільки незначними, що вони ніяк не вплинули на підвищення рівня споживання.

Побудовано багатофакторні моделі взаємозалежностей, здійснено прогноз обсягів реалізації продукції харчової промисловості залежно від сукупної дії чинників. Очікується, що при збереженні поточних тенденцій (зокрема щорічному зростанні індексу промислового виробництва продукції харчової промисловості на 1%, за одночасного підвищення середніх

цін виробників харчової продукції на 1 грн та ін.), вартісний обсяг реалізації продукції харчової промисловості у 2025 р. відносно 2017 р. може зрости в 1,7 раза. Однак за умови стабілізації макроекономічних показників, модернізації підприємств харчової промисловості очікувані показники здатні суттєво перевищити прогнозовані тенденції.

Обґрунтовано, що низька ефективність державного управління, зокрема в частині державної підтримки, рівень якої й розподіл не узгоджується з потребами виробників і не відповідає стандартам розвинених країн, стала причиною не виконання цільових показників, визначених Галузевими програмами розвитку до 2010, 2015, 2016 рр. у галузях з виробництва м'яса, молока, цукру, риби тощо. Зокрема, 2016 року обсяг держпідтримки агропромислового комплексу в Україні становив близько 1% від вартості випуску продукції АПК. У той же час, аналогічний показник у США становить 10%, в країнах ЄС – до 20%.

Обґрунтовано, що харчова промисловість має потенційні можливості сприяти зростанню відповідних рейтингів України на глобальному рівні. Визначено перелік світових індексів, їх складові показники, методи розрахунку яких найбільш повно врахують особливості галузей виробництва продовольства, з них: глобальний індекс конкурентоспроможності, інноваційності, продовольчої безпеки та ін. Індeksi систематизовано за трьома групами: 1) інтегральні економічні показники глобального виміру; 2) показники економіки та бізнесу; 3) показники свободи і держави. Незважаючи на те, що Україна по багатьох показниках рейтингів покращила свої результати, її позиції знаходяться на рівні країн, що розвиваються.

Встановлено, що внесок та можливі резерви харчової промисловості в забезпечення економікою України кращих позицій в світових рейтингах лежать в площині макроекономічної стабільності, розвитку інфраструктури, впровадження інформаційних комп'ютерних технологій та інституційного забезпечення. При цьому фінансування науково-інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості залишається низьким і нестабільним: у 2017 році – 1402 млн грн, що становить 15% фінансування підприємств промисловості і 0,05% ВВП.

Проаналізовано законодавство з інвестиційно-інноваційної діяльності та оцінено інституційне середовище в Україні та країнах ЄС. Нині в Україні започатковано створення певних умов інвестиційно-інноваційного розвитку, зокрема, щодо захисту прав інвесторів та розвитку державно-приватного партнерства (іноземним інвесторам надано рівні права з вітчизняними, іноземні інвестиції не підлягають націоналізації, ратифіковано Вашингтонську Конвенцію щодо порядку вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами), удосконалено законодавство щодо цифровізації економіки, створено Раду та Фонд з розвитку інновацій.

Разом з тим, Пандемія COVID-19 спричинила руйнівні наслідки для світової економіки, які особливо відчутні у секторі постачання продовольства, як в межах країн, так і у світі загалом.

Змінюється структура споживання, інфраструктура, чиняться згубні наслідки на якість та безпечність продовольства, що обумовлює реальні загрози продовольчої безпеки. Наскільки негативним у подальшому виявиться вплив кризи пов'язаної з COVID-19 для продовольчої безпеки, харчування та усіх складових продовольчої системи, залежатиме значною мірою від політичних заходів у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. У короткостроковій перспективі уряди повинні керувати різноманітними вимогами – реагувати на надзвичайну ситуацію, керувати наслідками шоку для економіки та забезпечувати безперебійне функціонування продовольчих систем. Незважаючи на те, що пандемія представляє серйозні проблеми для продовольчих системи в короткостроковій перспективі, це, серед іншого, також можливість прискорити трансформації в харчовій індустрії та сільськогосподарському виробництві для розбудови механізмів протидії існуючій низкою проблем, включаючи зміни клімату. [10].

У березні 2020 року Кабінетом Міністрів України було запроваджено карантинні заходи

з метою протидії поширенню захворюванню, які спрямовані на призупинення діяльності або обмеження діяльності деяких суб'єктів господарювання. Поширення захворювання, яке призвело до зниження економічної активності в Україні та світі і як наслідок зупинення роботи деяких суб'єктів господарювання, було викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, у зв'язку обставинами невідвортної сили.

Верховною Радою України з метою підтримки економіки, захисту як малого так і великого бізнесу від негативних наслідків, у зв'язку з невикористанням економічного потенціалу, було прийнято закони України, щопередбачають запровадження податкових та неподаткових пільг, пов'язаних із строком сплати податків, нарахуванням заробітної плати за дні вимушеного простою, термінами подачі податкових декларацій, термінами проведення перевірок, нарахування штрафних санкцій та пені, тощо. Зокрема, набули чинності закони України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 533-IX від 17.03.2020 та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX від 30.03.2020. Останнім, зокрема, надали уряду можливість контролювати ціни на товари, необхідні для запобігання поширенню коронавірусу, а також основні харчові продукти. [11, 12].

Однак, за результатами березня падіння економіки поглибилося. Так за підсумками січня-березня скорочення Зведеного індексу виробництва товарів та послуг за основними видами економічної діяльності (ЗІВ) становило 3,8% (падіння на 1,8% у січні-лютому 2020 року). З одного боку, це відбулося через ефект бази порівняння (у січні-березні 2019 року зростання ЗІВ становило 2,6% проти 0,5% у січні-лютому 2019 року), що, відповідно, відобразилося на падінні більшості показників економічної активності (найбільш відчутне у будівництві), окрім роздрібної торгівлі, яка хоча і продемонструвала зростання, але у березні мала динаміку на уповільнення. У березні окремі підвиди виробничої діяльності почали відчувати початковий негативний вплив від поширення у світі COVID-19 (зокрема, через логістичні проблеми та зменшення попиту у світі на вітчизняну промислову та сільськогосподарську продукцію на тлі падіння економічної активності) та запровадження карантинних заходів для стримування пандемії в середині країни (зокрема заборона пасажирських перевезень всіма видами транспорту та роботи закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо) (за виключенням роботи на адресну доставку), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, торговельного і побутового обслуговування населення (крім торгівлі продуктами харчування та ін.). У комплексі з поєднанням дії стримуючих чинників, сформованих у попередніх періодах, скорочення обсягів ВВП у січні-березні оцінено Мінекономіки на рівні дещо вищому ніж прогнозувалося раніше – 1,2% проти прогнозованих 0,9% (зменшення у січні-лютому 2020 року оцінено на 0,2%, зростання у січні-березні 2019 року становило 2,9%). У виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів темпи падіння були обумовлені, в першу чергу, введенням карантинних заходів, зокрема у країнах-торгових партнерах, що позначилося на тимчасовому зменшенні попиту на вітчизняну продукцію птахівництва та інші експортні продовольчі товари, а також скороченні внутрішнього попиту, зокрема, частково з боку закладів громадського харчування. [13].

Неочікуваний шок від COVID-19 підкреслює необхідність переходу від політики «бізнес як завжди» до більш перспективного пакету політики, який інвестує у продуктивність, стійкість та стійкість глобальної продовольчої системи.

Настав час переосмислити роль розвитку продовольчих систем у національних стратегіях розвитку. Використання продовольчої системи для трансформації сільської місцевості означає максимальне врахування територіальних можливостей кожного

регіону та громади та узгодження з соціальними та культурними вимірами. Перешкоди, які слід подолати, можуть бути в інфраструктурі, відсутність сільських доріг або схових з регульованим середовищем. Вони також можуть бути інституційними, вимагаючи вдосконаленої координації з групами виробників, щоб краще зрозуміти їхні потреби в інформації, фінансуванні та сільських послугах. Отже, територіальний підхід може розкрити потенціал продовольчої системи та задовольняючи потреби кожної області.

Сприяння взаємозв'язку сільських та міських районів за допомогою відповідних територіальних стратегій може створити сприятливе ділове середовище для розбудови процвітаючої та стійкої сільської економіки і продовольчої системи загалом.

Разом з тим, забезпечення комплексного розвитку сільських територій, продовольчої безпеки та формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу держави ускладнилось через ліквідацію центрального органу виконавчої влади відповідального за формування та реалізацію державної аграрної політики. Тому, відновлення роботи такого окремого державного органу могло б позитивно вплинути на суб'єктів сільського господарства, харчової і переробної промисловості, їх об'єднання та професійні громадські організації, органи місцевого самоврядування, а також мінімізувати ризики щодо не виконання взятих міжнародних зобов'язань у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, лісового та рибного господарства, загрози подальшої конфронтації та неможливості налагодити конструктивну співпрацю із суб'єктами господарювання у цих сферах та органами місцевого самоврядування.

Ситуація з вірусом COVID-19 вимагає невідкладних заходів з координації усіх напрямків аграрного виробництва на унеможливлення чи принаймні мінімізацію послаблення продовольчої безпеки та експортного потенціалу АПК. Оскільки здобутки останніх років у галузі значною мірою сформувались на використанні насіння, саджанців, племінних тварин, засобів захисту, добрив та інших матеріалів, які імпортуються до України. З іншого боку буде ускладнено експорт вітчизняної продукції. Необхідно терміново мобілізувати ресурси на спроможність забезпечити сектор вітчизняною продукцією, а з іншого, збільшити можливості щодо нарощування споживчої ємності внутрішнього ринку, причому як у секторі переробки так і споживання продовольства населенням.

Експортери окремих видів продукції були вимушені припинити продаж продукції в деякі країни Азії ще в січні та лютому, оскільки ситуація в цих країнах була досить складною і не було впевненості в тому, який буде попит на момент прибуття продукції на ринок і чи можна буде забезпечити якісну логістику. В портах Китаю протягом кількох тижнів не розвантажували вантажі з плодоовочевою продукцією під час піку пандемії коронавірусу. Торгівля з Азією вже починає поступово відновлюватися, але схожа ситуація зупинки експорту наближається до українських виробників, які експортують до країн ЄС, де ситуація з поширення коронавірусу залишається складною.

В цих умовах відміна, у попередні роки, спецрежиму, згортання прямих програм держпідтримки, призвела до послаблення спроможності вітчизняного АПК протистояти економічним втратам від поширення коронавірусу, а вже зумовила загрозливі тенденції падіння виробництва, особливо у тваринництві, погіршення епізоотичної ситуації на території країни, поширенням карантинних організмів та інших шкідників і небезпечних хвороб.

Агропромисловий комплекс відіграє важливу роль у розвитку нашої держави. Активізація заходів його реформування дозволила призупинити негативні тенденції та забезпечити зростання більшості видів валової продукції сільського господарства та харчових продуктів.

З початку 2000-х років в Україні відбувалося поступове посилення продовольчої безпеки, забезпечено зростання продуктивності праці та валової продукції вітчизняного сільського господарства у 2001-2019 рр., що зумовило набуття Україною статусу вагомого в світовому масштабі експортера сільськогосподарської продукції, насамперед зернових,

соняшникової олії, м'яса птиці та інших видів продовольства.

Обґрунтовуючи засади стратегічного розвитку агропромислового виробництва України важливо проаналізувати питання: як збільшення виробництва сільськогосподарської продукції вплинуло на продовольчу безпеку, розвиток сільських територій, зайнятість сільського населення.

Здійснені реформи дійсно дозволили сформувати конкурентоспроможний агропромисловий комплекс, який сьогодні є одним з лідерів впровадження світових інновацій та постачальником продовольства на світові ринки, проте, поряд з цим, загострилися питання забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Сьогодні аграрний сектор потребує суттєвого підвищення ефективності діяльності сімейних фермерських господарств, створення нових робочих місць для зайнятості населення, безпосередньо у виробництві сільськогосподарської продукції, рибництві та лісовому господарстві, переробці сировини, її заготівлі та збуту.

Посилюються негативні процеси, які розпочалися у сільському господарстві України, зокрема падіння виробництва продукції тваринництва, зростання імпорту молочних продуктів та м'яса. Відмічається стійка тенденція щодо зниження рівня довіри до Держпродспоживслужби з боку національного споживача та компетентних органів торговельних партнерів – країн імпортерів. Це може призвести до перегляду профілю національного контролю та підвищення кількості зовнішніх аудитів та інспекцій.

Не розуміння складних процесів та неспроможність сформувати дієві заходи щодо реалізації ефективної аграрної політики створило ситуацію протиставлення центральної влади до територіальних громад, громадських організацій та безпосередньо сільськогосподарських, лісгосподарських, рибницьких та інших суб'єктів господарювання. Питання розвитку сільських територій потребують комплексного вирішення на основі можливостей сільського господарства, лісництва та рибництва. Крім того, необхідно враховувати зональні особливості України, оскільки кожний регіон має певну спеціалізацію.

Очевидно, що ситуація вимагає від влади негайного здійснення політичних заходів та стратегій щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства відповідно до Указу Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" №722/2019 від 30 вересня 2019 року [14].

Враховуючи глобалізаційні процеси, формуючи цілі та завдання державної аграрної політики, розвиток агропромислового комплексу та сільських територій важливо розглядати як пріоритетний напрямок стабільного соціально-економічного розвитку держави.

Для формування в Україні державної аграрної політики спрямованої на підвищення конкурентоспроможності виробництва та розвиток сільських територій необхідне забезпечення узгодженості національної політики та інвестиційних планів, зокрема в галузі сільського та лісового господарства, рибництва та рибальства, харчової і переробної промисловості.

Комплексний і системний розвиток сільських територій та формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу, на основі ефективного використання природних ресурсів, слід розглядати як одну з головних засад необхідних для підтримання економічного зростання України. Ефективна продовольча система має:

- 1) забезпечувати продовольчу безпеку і вимоги населення щодо безпечності та якості продукції;
- 2) підтримувати економічний розвиток і зайнятість сільського населення з дотриманням відповідних вимог;
- 3) підтримувати територіальну рівновагу та комплексний розвиток сільських територій;
- 4) забезпечувати ефективне управління природними ресурсами на основі довгострокового (сталого) користування;
- 5) допомагати формуванню суб'єктів життєдіяльності і соціальній інтеграції сільських територій.

Функціонування вітчизняної продовольчої системи має відповідати контексту інтеграції сектору у європейську та світову економіку і повинна забезпечити розвиток життєздатного, багатофункціонального сільського господарства та харчової індустрії, забезпечувати захист навколишнього середовища, ощадне використання природних ресурсів та збалансування розвитку сільських територій, у партнерстві із місцевим громадами.

Для реалізації визначених стратегічних напрямків та завдань, державними органами центральної виконавчої влади, має розробити відповідну Державну програму комплексного розвитку сільських територій та агропромислового комплексу і забезпечити її виконання.

Державна підтримка повинна у першу чергу стимулювати розкриття підприємницького потенціалу сільського населення, а також розвиток нових виробництв і промислів у сільській місцевості, забезпечувати ефективне використання потенціалу земельних, лісових, водних ресурсів на умовах сталого розвитку.

Органи місцевої влади повинні отримати можливість фінансувати проекти розвитку АПК у сільській місцевості самостійно, а також на умовах співфінансування з Державного бюджету, для підтримки на розвитку нових виробників, переробки сировини, підвищення якості продукції, інфраструктури, покращання екології і привабливості сільських територій.

Поряд з цим, всіляко має підтримуватись розвиток сільськогосподарської кооперації та державно-приватне партнерство створення нових виробництв, переробки продукції чи соціальних проектів.

Висновки.

Ситуація з вірусом COVID-19 вимагає невідкладних заходів з координації усіх напрямків аграрного виробництва на унеможливлення чи принаймні мінімізацію послаблення продовольчої безпеки та експортного потенціалу АПК.

Використання продовольчої системи для трансформації сільської місцевості потребує максимального врахування територіальних можливостей кожного регіону та узгодження з соціальними та культурними вимірами.

Сприяння взаємозв'язку сільських та міських районів за допомогою відповідних територіальних стратегій може створити сприятливе ділове середовище для мінімізації наслідків надзвичайної читуації та розбудови процвітаючої і стійкої сільської економіки і продовольчої системи загалом.

Бібліографія

1. Харчова промисловість України: стратегічні аспекти розвитку: монографія / за заг. ред. акад. НААН Я. М. Гадзала. Інститут продовольчих ресурсів НААН. К.: Аграр. Наука, 2016. 380с.
2. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. К.: Аграр. наука, 2019. 388 с.
3. Формування ефективної продовольчої системи України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Куць Олександр Іванович; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". Київ, 2017. 21 с.
4. Куць О. І. Формування ефективної продовольчої системи України в умовах глобалізації. Продовольчі ресурси. 2016. № 7. С. 233-238. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2016_7_35.
5. The State of Food and Agriculture 2017 – Leveraging food systems for inclusive rural transformation. FAO 2017. <http://www.fao.org/3/a-i7658e.pdf>.
6. Steffi Hamann 2020. The global food system, agro-industrialization and governance: alternative conceptions for sub-Saharan Africa. Journal Globalizations. Feb. 2020. P.1-16. <https://doi.org/10.1080%2F14747731.2020.1730050>.
7. Сичевський М.П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 6-17.

8. Куць О. І. Удосконалення законодавчих засад державної аграрної політики для розвитку харчової індустрії. *Продовольчі ресурси: зб. наук. пр.* 2019. № 12. С. 248-267. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2019_12_26.

9. Теоретичні та методологічні засади економічної політики та механізмів регулювання розвитку харчової промисловості в умовах глобальних викликів. Звіт за 2019 рік. Інститут продовольчих ресурсів НААН.

10. COVID-19 and the Food and Agriculture Sector: Issues and Policy Responses. OECD 2020. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=130_130816-9uut45lj4q&title=Covid-19-and-the-food-and-agriculture-sector-Issues-and-policy-responses.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 533-IX від 17.03.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-IX>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 540-IX від 30.03.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX>.

13. Огляд економічної активності (березень 2020). Мінекономіки України 2020. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fce50554-0e54-41a1-b59e-5cf654e-f1a46&title=OgliadEkonomichnoiAktivnosti-berezen2020->.

14. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019. <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

References

1. Hadzalo Ya. (2016). *Kharchova promyslovist Ukrayiny: stratehichni aspekty rozvytku* [Food industry in Ukraine: strategic aspects of development]/ Kyiv: Ahrarn. nauka, 380 p. [in Ukraine].

2. Sychevskyy M.P. (2019). *Kharchova promyslovist' yak osnova prodovol'choyi bezpeky ta rozvytku derzhavy*. [Food industry as a basis for food security and state development. K.: Ahrar. Nauka. [Agrarian Science]. 388 p. [in Ukraine].

3. Formation of effective food system of Ukraine in the conditions of globalization: author's ref. dis. cand. econ. Sciences: 08.00.03 / Kuts Alexander Ivanovich; Nat. acad. agrarian. Sciences of Ukraine, Nat. Science. Center "Institute of Agrarian Economics". Kyiv, 2017. 21 p. [in Ukraine].

4. Kuts O. I. (2016) *Formuvannya efektyvnoyi prodovol'choyi systemy Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi*. [Formation of an effective food system of Ukraine in the context of globalization]. *Prodovolchi resursy*. [Food resources]. № 7. P. 233-238. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2016_7_35. [in Ukraine].

5. The State of Food and Agriculture 2017 – Leveraging food systems for inclusive rural transformation. FAO 2017. <http://www.fao.org/3/a-i7658e.pdf> [in English].

6. Steffi Hamann (2020). The global food system, agro-industrialization and governance: alternative conceptions for sub-Saharan Africa. *Journal Globalizations*. Feb. 2020. P.1-16. <https://doi.org/10.1080%2F14747731.2020.1730050> [in English].

7. Sychevskiy M. (2019). *Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrayiny v yiyi dosyahnenni*. [Global food security and Ukraine's place in its achievement]. *Ekonomika APK*. [Economy of agroindustrial complex]. № 1. P. 6-17. [in Ukraine].

8. Kuts O. (2019). *Udoskonalennya zakonodavchykh zasad derzhavnoyi ahrarnoyi polityky dlya rozvytku kharchovoyi industriyi*. [Improving the Legislative Framework of the State Agrarian Policy for the Development of the Food Industry] *Prodovolchi resursy: zb. nauk. pr.* [Food Resources]. № 12. P. 248-267. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2019_12_26 [in Ukrainian].

9. Teoretychni ta metodolohichni zasady ekonomichnoyi polityky ta mekhanizmiv rehulyuvannya rozvytku kharchovoyi promyslovosti v umovakh hlobalnykh vyklykiv. [Theoretical and methodological principles of economic policy and mechanisms for regulating the development of the food industry in the face of global challenges]. Report 2019. Institute of Food Resources NAAS.

10. COVID-19 and the Food and Agriculture Sector: Issues and Policy Responses. OECD 2020. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=130_130816-9uut45lj4q&title=Covid-19-and-the-food-and-agriculture-sector-Issues-and-policy-responses [in English].

11. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo pidtrymky platnykiv podatkiv na period zdiysnennya zakhodiv, spryamovanykh na zapobihannya vynyknennyu i poshyrennyu koronavirusnoyi khvoroby (COVID-19). Zakon Ukrainy № 533-IX vid 17.03.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-IX> [in Ukrainian].

12. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spryamovanykh na zabezpechennya dodatkovykh sotsial'nykh ta ekonomichnykh harantiy u zvyazku z poshyrennyam koronavirusnoyi khvoroby (COVID-19). Zakon Ukrainy № 540-IX vid 30.03.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX> [in Ukrainian].

13. Ohlyad ekonomichnoyi aktyvnosti (berezen' 2020). Minekonomiky Ukrainy 2020. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fce50554-0e54-41a1-b59e-5cf654ef1a46&title=OgliadEkonomichnoiAktivnosti-berezen2020>.

14. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnya 2019 roku №722/2019. (2019). <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>. [in Ukrainian].